

PUBLICATIONES

UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO PHILOSOPHICA
TOMUS XII. – FASCICULUS 1.

E TYPOGRAPHEO UNIVERSITATIS

MISKOLC 2007

TARTALOMJEGYZÉK

Kovács Éva: Újkeletű frazális igék az angol nyelvben	5
Tellinger Dušan: A kultúra szerepe a fordításban (A fordító kulturális kompetenciája szemszögéből)	15
Gyarmati Gábor: Politikusi jellemábrázolások Ignóty 1908 és 1919 közötti publicisztikájában	23
Szalai Zsolt: A történetfilozófia pszichologizáló jellege Kornis Gyulánál	35
Szalai Szabolcs: Montesquieu Európa-felfogása	41
Karlovitz János Tibor: Tankönyvkutatási perspektívák	47
Dobrovits Mihály: A türök hatalom Kína és az arabok közt	63
Fekete Sándor: Nemzet és kisebbség Bibó István életművében	73
Feketéne Pál Enikő: Bibó István gondolatai – politikai filozófiai aspektusból	81
Havasi Virág: Bizalom és korrupció: szerepük, hatásaik, forrásaik, összefüggéseik és alakulásuk Magyarországon	97

ÚJKELETŰ FRAZÁLIS IGÉK AZ ANGOL NYELVBEN

KOVÁCS ÉVA

1. A probléma

A frazális igék, azaz az ige + viszonyszós szerkezetek széles körben használatosak az angol nyelv mind írott, mind beszélt változatában. Számuk állandóan változik, szinte naponta születnek új alakok; különösen a köznyelvben, de az üzleti, kulturális, tudományos és műszaki élet különböző területein is. Flexibilitásuk és a szövegkörnyezethez való alkalmazkodóképességük következtében a szóalkotás produktív módjaiként tarthatjuk számon őket. Érthetően valóságos kihívás elé állítják a lexikográfusokat: a gyors fejlődésükkel való lépéstartás céljából minden fontos kiadó 4-5 évenként felújítja frazális igei szótárait. Míg a *Cambridge Phrasal Verbs Dictionary* 1997-es kiadása 4500 frazális igét tartalmazott, a felújított 2006-os kiadása már 6000-et. Az *Oxford Phrasal Verbs Dictionary for Learners of English* (2007) című szótárban pedig 7000, a brit, illetve az amerikai angolban napjainkban használatos frazális igei szócikk található.

A frazális igék az angol nyelvbe való nagyszámú beáramlásukon túl sajátos szintaktikai, szemantikai és stilisztikai tulajdonságokkal rendelkeznek. Nem csoda, hogy az angolul tanulók a nevük pusztá hallatán pánikba esnek, és igyekeznek elkerülni használatukat.

E tanulmány célja kettős: egyrészt arra a kérdésre keres választ, miért van szükség új frazális igékre és milyen tényezők játszanak szerepet létrejöttükben, másrészt azt vizsgálja, milyen kifejezésbeli és tartalmi jegyek jellemzik őket.

2. Miért van szükség új frazális igékre?

2.1. A társadalmi változás, a gondolkodás fejlődésének szerepe

Számos oka van, hogy miért bővül olyan nagymértékben napjainkban a frazális igék állománya. Néhány új frazális ige a társadalmi változásnak, a gondolkodás fejlődésének eredménye, mivel az új jelenségek leírására új szavakra, kifejezésekre van szükség, különösen a tudomány, technika, valamint az üzleti, politikai és kulturális élet területén. Ez a fejlődés nem áll meg, éppen ezért biztos vagyok benne, hogy még újabb és újabb frazális igék születésének lehetünk tanúi.

-2.1.1. Informatika, az internet

Bármilyen számítástechnikai szakszöveg a frazális igék nagyszámú használatáról árulkodik. Mivel a számítógépek és az internet széles körű használata az elmúlt néhány évtizedre nyúlik vissza, a frazális igék ilyen szakszövegekben mindenképp új fejleményeknek tekinthetők. Sokszor terminológiai űrt töltenek be, és fogalmi

neologizmusoknak tekinthetők.

Ennek alátámasztására, vizsgáljuk meg a következő példaanyagot, amely a *Microsoft Windows Vista* termékismertetőjében található (www.windowsvista.com):

to protect you against *pop-ups*
 the Windows Vista *lineup*
 scheduled *backup* of user files
drop-down menus
 Windows *Update*
 The text is *laid out* horizontally.
 to *search over* tasks, categories, or Control Panel icons
 the process of *setting up* a new computer
 to *scale up* its interface
 to *search over* a specific location
 Audio *output* capability
 to *click on* a Search Folder
 to *scale up* the desktop experience
 to *share* those files *out*
opt-in online service drive
 to *download* more from an online gadget gallery
 the *drop-down* list
 to change the page *layout*
 where hackers *break into* a system
 a simple file *cleanup* utility
clean up cached pages
 the *opt-in* filter
 a single mouse-*click on* the Security Status Bar
 this *update* process
 to *plug in to* Internet Explorer
 to *log on to* the Internet
 to *log into* Windows Vista
 the *drop-down* menu
 Windows Complete PC *Backup* and Restore
 Internet Explorer *add-ons*
 to *back up* key files
 access to *input/output*
 Windows *Backup* and Restore
 improved *startup* and sleep performance
 media *playback*
 an inefficient *layout* of files on the hard disk
 to *speed up* system performance

Network Setup*dial-up connections*the window will *scroll down**to shut down or log off from your mobile PC**to turn off your wireless connection*to balance the *tradeoff* between power conservation and system performanceNavigational pen flicks include *drag up, drag down, move back, and move forward.**scratch-out capabilities*high-fidelity print *output*

Parkinson (2007: R1) utal néhány más, a számítástechnikában használatos új frazális igére. Ezek közül a következőket emelem ki:

time out 'go beyond a particular time limit and stop working or be no longer valid'; *mouse over* 'move the mouse so that you point to a particular area on the screen'; *click through* 'visit a website by clicking on a link or advertisement on another web page'; or *page down/up* 'move forwards/backwards in a computer document or web page'

-2.1.2. Üzleti nyelv

A gazdaságban, az üzleti életben, a bankvilágban bekövetkezett változások is visszatükröződnek az új frazális igék megjelenésében. Csakúgy, mint az informatika nyelvezetében, a frazális igéknek az üzleti diskurzusban is terminológiai ürt betöltő szerepük van. Vegyük szemügyre a következő ilyen összetett igei szerkezeteket, amelyeket a *Really Learn 100 Phrasal Verbs for Business* (2005) című, szintén a Parkinson által szerkesztett könyvben találtam:

The market has *bottomed out* and share prices are rising again.

Two French businessmen tried to *buy the firm out*.

As share prices rose, shareholders *cashd in* by selling their stocks.

A lot of busines was *drummed up* by word-of-mouth advertising.

Oil producers met to *hammer out* a deal to prevent prices from falling.

We've *hooked up with* a firm in Germany to make the printers.

The bank has been accused of *ripping off* customers.

They are able to *roll* new products *out* very quickly.

We are hoping that the new board will *shake the business up* a bit.

The company has spent over \$ 3 million on *smartening up* its retail outlets.

Some insurance companies have *ramped up* their prices over the last few years.

2.2. Újságnyelv

Stilisztikai sajátosságai következtében, a frazális igék rendkívüli népszerűségnek örvendenek az újságírók nyelvhasználatában. Nagyon rugalmas módon leegyszerűsítik és élénkebbé, szemléletesebbé teszik a leírást.

A frazális igék gyakran fordulnak elő újságcikkek címeiben, különösen a főnevesült változatuk, amelyeknek számbeli gyarapodása is új jelenségnek számít a frazális igék fejlődésében. Érdekes módon sokszor a már meglévő frazális ige új keletű változataként tűnnek fel. Ami az újságnyelvet illeti, mint a frazális igék is általában, a főnevesült változatok sokkal gyakoribbak a bulvár, mint a minőségi lapokban. Nemcsak, hogy meghatározzák az újságcikk témáját, hanem az olvasó érdeklődésének a felkeltését is szolgálják. A fentieket támasztják alá az alábbi, a *Daily Scottish Mail* című bulvárlapból vett, főnévként használt frazális igék (2007. július 11.):

Tories' benefits *shake-up* will make marriage pay
 Bodice *rip-off*
 Are we too proud to take America's *hand-me-downs*?
Buyout bosses may face higher taxes
 Bid talk *bumps up* Sainsbury's
 Let's *sort it out*
 LA life is great but jet lag will *burn* Becks *out*
 Federer, Nadal *serve up* overdue classic
 Don't *write off* Monty, says Shrink

2.3. Köznyelv és szleng

Közismert tény, hogy a frazális igék nagyon termékenyek a köznyelvben, különösen a szlengben. A *Longman Dictionary of Contemporary English* (2006) definíciója szerint, a szleng nagyon informális, gyakran durva nyelvhasználatra vall, amely különösen egy bizonyos csoporthoz tartozó emberek, mint például a fiatalok vagy bűnözők sajátja.

Az Ayto által szerkesztett, *Oxford Dictionary of Slang* (1998), amely az élet nagyon különböző területeit fogja át, és jelentős mennyiségű szleng szót és kifejezést generál, igencsak bővelkedik frazális igékben. A szótár külön erénye, hogy végigköveti a szavak időbeli fejlődését, megjelölve mindegyik szócikk első megjelenését és azt, hogyan változtak ezeknek a csalafinta szavaknak és kifejezéseknek a jelentései az évek során. Mint Ayto (1998) utal rá, az utánuk található évszám az első megjelenési idejüket mutatja. Ami a szleng kifejezéseket illeti, az új jelentések gyakran hosszú ideig élnek a beszélt nyelvben, mielőtt nyomtatott formában is megjelenének. Ezt a második évszám jelöli annak a személynek a nevével együtt, aki először használta, illetve a folyóirat, újság

címével, amelyben először felbukkant.

Vegyük például azokat a szleng frazális igéket, amelyek jelentése 'elront, elbaltáz, elcsesz': *ball up* (1959), *fuck up* (1969), *louse up* (1972), *muck up* (1959), *piss up* (1976), *snarl up* (1960), *foul up* (1958), *balls up* (1961). Ide sorolandó a *cock up* és *screw up* frazális ige is, amelyek a szótár szerint viszonylag új szavaknak számítanak. A következő információkat találjuk róluk a fent említett szótárban:

cock up (1948) British from slang senses of the noun *cock*, penis, nonsense. *Graham Swift*: I'm sorry I cocked things up for you (1983).

screw up (1943) From *screw* copulate, probably as a semi euphemistic substitute for *fuck up*. *Peter Niesewand*: Military men usually screw things up ... And the people are bloody glad to see the back of them (1981).

A *drop off* (1862) és *go off* (1896) igék 'elalszik, elszundít' jelentésben viszonylag régi szleng frazális igei kifejezések, míg a *nod off*, *zunk out*, *kip down*, *sack out* és *sack down* viszonylag új keletűnek tekinthetők. Eredetükről a következő információk találhatóak az *Oxford Dictionary of Slang* szótárban (1998):

nod off (1845) *New York Times*: Children usually fall asleep when they are sleepy. Within minutes of seating themselves in the car, they both *nodded off* (1991).

zunk out (1970) From *zunk* lose consciousness. *New York News Magazine*: If mothers *zunk out* at three in the afternoon every day, they may continue that pattern after it's no longer necessary (1984).

kip down (1889) From the noun *kip* bed. *Weekly News (Glasgow)*: A driver whose van broke down near Bristol, decided to *kip down* in the driver's seat (1973).

sack out (1946) Mainly US from the noun *sack* bed. *Daily Telegraph*: Many young travellers... are faced with the choice of curling up in a doorway or 'sacking out' in one of London's parks (1971).

sack down (1956) From the noun *sack* bed. *E. V. Cunningham*: I lost a night's sleep. How about I sack down for a few hours? (1978)

2.4. Ifjúsági nyelv

Az ifjúság mindig is igyekszik egy kissé elkülönülni a felnőttek társadalmától, egyrészt önállóságukat, különállóságukat, egyéniségüket, másrészt egy-egy csoporthoz való tartozásukat akarják a fiatalok bizonyítani azzal, hogy sajátos nyelven beszélnek. A nyelvükben megjelenő frazális igék is az újért való lelkesedésüket, a szokatlanhoz való vonzódásukat tükrözik, alkotásmódjuk gyakran vall szellemes, ötletes nyelvalkotó készségre, nyelvteremtő fantáziára. Az olyan

frazális igék, mint a *bliss out* 'become or make someone become totally happy and relaxed', *be partied out* 'have had enough of parties because you have been to so many', *veg out* 'relax by doing nothing', *chill out* 'relax', és *zone out* 'stop thinking about thinking anything', stb. a fiatalok nyelvhasználatában jelent meg először (McCarthy – O'Dell 2004: 144, 2007: 22).

3. Hogyan jönnek létre az új frazális igék?

Mint a fentiekből kitűnik, a társadalmi, politikai, kulturális változásnak, a tudomány, a technika, a gazdaság fejlődésének köszönhetően a neologizmusok gyakori jelenségek minden nyelv fejlődésében. Neologizmus lehet egy újonnan keletkezett szó vagy kifejezés, amely új fogalmak megjelölésére, meglévő fogalmak szintetizálására, vagy a régi terminológia modernizálására szolgál. Különösen fontosak a találmányok, új jelenségek vagy új kulturális tartalmat kapó régi fogalmak azonosítására (<http://en.wikipedia.org/wiki/Neologism>). Általánosságban szólva a neologizmus a nyelvfejlődés egy bizonyos szakaszában egy kommunikációs közösségben keletkezik, terjed el, és a nyelvhasználók többsége egy bizonyos ideig újnak érzi, és nyelvi normaként általánosan elfogadja.

Ezek az alaki és jelentésbeli jegyek figyelhetők meg az újkeletű frazális igék esetében is. Az új frazális igék többsége egyrészt meglévő, meghonosodott igék és viszonyszók újfajta összekapcsolódásából jön létre, másrészt a viszonyzó kölcsönöz sajátos jelentést az igének. Sok esetben a frazális ige az ige szerepét betöltő főnév vagy melléknév, illetve egy teljes neologizmusnak számító ige egy viszonyzóval való kreatív összekapcsolásából származik (Maxwell 2005: 1-3).

3.1. Jelentésbeli neologizmus

Mint Maxwell (2005: 2) rámutat, sok esetben a meglévő frazális ige kap új jelentést. E jelentés klasszikus példája *bump someone off*, amely korábban a köznyelvi beszédben 'lepuffantani, eltenni láb alól' jelentésben volt használatos. A mai nyelvhasználatban, a következő szöveggörnyezetben találkozhatunk ezzel az igével: *There was an error message and I got bumped off the Net*, vagy *The system bumped me off after a few minutes*. Úgy tűnik, ebben az újfajta jelentésében egyre inkább a számítógépes szakszókincs terminológiái közé sorolható, vagyis a számítógép és az internet váratlan megszakadására utal 'ledobott a net' Ebben az esetben tehát az általános köznyelvi kifejezés szaknyelvbe való átvételének lehetünk tanúi.

A jelentésváltozás különösen gyakori jelenség a szleng kifejezések esetében. A szleng kifejezés *stitch someone up* (1977) 'átvág, becsap' is bizonyos jelentésváltozáson ment keresztül, mivel korábbi jelentése *incriminate* 'gyanúba kever' volt.

Woman: After shelling out £ 1.50 for a fold-up version (of an umbrella), she found that she'd been stitched up ... Two spokes were broken (1977)

(Ayto 1998).

Egy másik szleng katonai kifejezést *blow away* 'lepuffant, felrobbant' jelentésben, az amerikai dialektusban használtak először, és a vietnámi háborúban vált általános kifejezéssé. Ma már 'kinyír' értelemben bekerült a köznyelvbe.

Guardian: A gunman smiled as he shot dead a young policeman after being jilted by his girl friend, the Old Bailey was told yesterday, 'I *blew* your copper *away* because my girl friend blew me away (1991) (Ayto 1998).

3.2. A viszonyzó speciális jelentése

Új frazális igék azáltal is keletkeznek, hogy a nyelvhasználók a viszonyzó sajátos jelentését alkalmazzák kreatív módon összetételek egész sorában. Például az *out* viszonyzó olyan frazális igékben, mint *tire someone out* 'kifáraszt', melléknévi változata *tired out* gyakran a 'kimerítés, kimerülés' jelentéssel társul, és gyakran olyan szituációra utal, amikor valaki valamit olyan sokszor csinált, hogy már beleunt és nem akarja többé, mint pl. *barbecued out/partied out/conferenced out* (Maxwell 2005: 3, LS 24).

A *reciped out* eredetéről Maxwell (2005: LS 24) a következőt írja: 2003-ban, a neves szakács Delia Smith használta először, amikor bejelentette visszavonulási szándékát tévés főzőműsorából. Ez alatt azt értette, hogy már felhasználta összes ötletét ahhoz, hogy új ételreceptet állítson össze. Érdekes módon ez a frazális ige nem található meg még a legújabb frazális igei szótárban sem, ami az anyanyelvi beszélők bizonyos kommunikatív szituációbeli kreativitását és egyes frazális igék tisztavirágéletét is tükrözi.

Gyakran találkozunk olyan frazális igével is, ahol az *up* viszonyzó arra utal, hogy valami izgalmasabbá, érdekesebbé, erőteljesebbé válik, mint pl. *look up*, *cheer up*, *liven up*. Ugyanezt a jelentését vélhetjük felfedezni a következő újkeletű frazális igékben is:

big sth up 'praise or commend sth strongly'; *beef sth up* 'make sth bigger, stronger, more exciting etc.'; *jazz sth up*, *juice sth up* 'make sth more lively or exciting'; *sex sth up* 'make sth seem more exciting and interesting'; *soup up* '(a car, a computer) make changes to it so that it is more powerful or exciting'; *pep sb/sth up* 'make sb/sth more interesting, to make sb feel more lively or full of energy'; *perk up/perk sb up* 'become or make sb more lively or more cheerful'; *hype sth up* 'advertise or talk about sth sb in an exaggerated way, in order to get a lot of public attention for them' stb.

3.3. Az igei összetevő főnév

Nem ritka az olyan új ige + viszonyzós szerkezet sem, amelyben az igei összetevő nem egy gyakori alapige, mint *get*, *go* vagy *give*, hanem főnévből konvertált. Megjegyzendő, hogy ezek a frazális igék többnyire köznyelviék. Ennek illusztrálására figyeljük meg a következő példákat:

beef sth up 'make something bigger, stronger, more interesting'; *loaf around* 'spend your time in a lazy way, doing little'; *luck out* 'be very lucky'; *monkey about* 'behave in a silly way'; *moon about* 'spend time doing nothing in particular, often because you are feeling unhappy'; *pig out* 'eat too much or a lot of food'; *rabbit on* 'talk about something for a long time in a boring way'; *scarf down* 'eat something very quickly'; *sack away* 'save money by putting it in a bank, or by buying shares in a company'; *weasel out* 'avoid keeping a promise, doing your duties stb. (McIntosh, 2006)

3.4. Melléknév alapú frazális ige

Előfordul az is, hogy bizonyos frazális igékben egy melléknévből képzett ige kapcsolódik a viszonyzóhoz. Ennek bizonyítására szolgáljanak a következő példák:

big sth up 'praise or recommend something strongly'; *grey sth out* 'show writing, etc. in a faint colour on a computer screen, to show that a particular option cannot be chosen'; *pretty sth up* 'make sth look or seem better than before'; *vague sth up* 'make something seem less clear or detailed' (McIntosh, 2006)

3.5. Az igei rész teljes neologizmus

Mint ahogy Maxwell tanulmányában (2005: 1) megjegyzezi, néhány frazális ige különösen egyedülálló, mert az igei rész teljesen újkeletű, vagyis nem létezett korábban. *Gronk out* 'leáll' (gép, elektromos készülék), vagy 'elbóbiskol' (személy) jelentésben állítólag egy ösemberek csoportjáról szóló képregényből származik, amelynek címe „B.C.”, és szerzője Johnny Hart. A képregényben a *gronk* szó egy dinoszaurusz hangjára utal. A számítógépes hackerek később a hibás hardver hangjára kezdték alkalmazni. Innen származik a *gronk out* frazális ige, amely főképp valaminek a meghibásodására utal.

A frazális igék területén egy másik ilyen neologizmust képvisel a *phish* 'adatot halászni' ige, amely az interneten személyi információk csalárd módon való megszerzésére utal. Valójában, a *fish out* 'pull something out of a container' and *fish for* 'try to make someone tell you something' frazális igék alapján jött létre a *phish sth out* és *phish for sth* frazális ige, amelyet internetes csalás általi információszerzés értelmében használnak.

Egyéb neologizmus igei alapú, az *Oxford Phrasal Verbs* (2006) szótárban található frazális igék a következők:

bumble around/about 'move around in an awkward and noisy way'; *glam up/glam yourself up* 'make sb/yourself look attractive by wearing clothes, make up that look expensive'; *jut out (of sth)* 'stick out further than the surrounding surface'; informal *divvy sth up* 'divide or share sth, especially

money, between a number of people'; *duff sb up* 'hit or kick sb severely'; *faff about/around* 'waste time doing unimportant things'; *gussy sth/sb up/gussy yourself up* 'dress sb/yourself in attractive clothes'; slang *bollix sth up* 'confuse or change sth; spoil sth'; *eff off* 'a rude way of telling sb to go away'; *glom onto sth* 'become very interested in sth such as new fashion or an idea' stb.

4. Összegzés

Az angol frazális igék rendkívüli összetettségük miatt nagy kihívás elé állítják mind a nyelvtanulókat, mind a tanárokat. Közismert tény, hogy a frazális igék magas szintű ismerete elengedhetetlen feltétele annak, hogy a tanuló megközelítse a művelt anyanyelvi beszélő nyelvi kompetenciáját. Így különösen kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak a nyelvtanításban, és ehhez a soha véget nem érő feladathoz próbált hozzájárulni a jelen tanulmány.

A fenti elemzés arra kívánt rámutatni, hogy az új keletű frazális igék legbővebb forrása a technika, a tudomány fejlődése, a társadalom változása, valamint sok neologizmusnak számító frazális ige a diáknyelvben és a média nyelvében jelenik meg először.

Az új ige + viszonzyszós szerkezetek azonban ritkán keletkeznek véletlenszerűen, létrejöttük előre megjósolható sémák alapján történik. Valójában az esetek többségében a meglévő, meghonosodott lexikai egységek kapnak új jelentést. Ezen túl a viszonzyszóknak is vannak sajátos jelentései, amelyeket számos újkeletű frazális igének kölcsönöznek. Az ige helyett használt főnevek, melléknevek, teljes neologizmusok, valamint a főnevesült frazális igék mind nagyobb számban való beáramlása a nyelvbe kétségtelen új tendenciát képvisel a frazális ige fejlődésében.

Irodalom

- Ayto, John 1998: *Oxford Dictionary of Slang*, Oxford: University Press
 Maxwell, Kerry 2005: „New word of the month” *MED Magazine* 29, April 2005
 McCarthy, Michael O'Dell, Felicity 2004: *English Phrasal Verbs in Use. Intermediate*, Cambridge: University Press
 McCarthy, Michael O'Dell, Felicity 2007: *English Phrasal Verbs in Use. Advanced*, Cambridge: University Press
 McIntosh, Colin 2006: *Oxford Phrasal Verbs Dictionary for Learners of English*, Oxford: University Press
 Parkinson, Dilys 2007: *Really Learn 100 More Phrasal Verbs*, Oxford: University Press
 Rundell, Michael 2005: *Macmillan Phrasal Verbs Plus*, Oxford: Bloomsbury

Publishing Plc.

Summers, Della 2006: *Longman Dictionary of Contemporary English*, Harlow:
Pearson Longman

<http://windowsvista.com>

<http://en.wikipedia.org/wiki/Neologism>